

*Matija Ogrin in Tomaž Erjavec
ZRC SAZU in IJS, Ljubljana*

Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva (Ekdotična vodila, standardi in možnosti)

Prispevek obravnava teoretska načela in praktične uredniške postopke, relevantne za znanstvene izdaje slovenskega slovstva. Perspektivo tega razpravljanja določajo izkušnje, pridobljene ob delu z edicijami, ki pod skupnim naslovom *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* izhajajo pri ZRC SAZU in nastajajo v sodelovanju z Inštitutom Jožef Stefan. Po drugi strani določa obzorje tega premisleka mednarodni kontekst, ki obdaja omenjeni projekt, namreč elektronski viri v evropskem in ameriškem okolju ter njihova refleksija. Rezultat tega prispevka se razvija v treh korakih: 1. Kot premislek o občih načelih, ki so se izoblikovala v zadnjem desetletju pod vplivom medsebojnega dopolnjevanja med različnimi tradicijami kritičnega izdajanja besedil na eni strani in elektronskimi izdajami na drugi. 2. V luči teh načel so osvetljeni edicijski postopki, uporabljeni pri omenjenih slovenskih elektronskih izdajah. 3. Iz tako ekspliciranih teoretičnih izhodišč in praktičnih izkušenj je mogoče izluščiti nekaj spoznanj, morda tudi načel, relevantnih za znanstvene izdaje slovenskega slovstva – še zlasti glede specifične narave slovenskega slovstvenega izročila.

1 Načelna vprašanja

Termin ekdotika, ki ga uvaja naslov tega prispevka, je doma predvsem v romanskih filologijah in pomeni nič drugega kot teorijo in prakso kritičnih izdaj. V tem pogledu se dotika s pojmom tekstna kritika. Toda slednja se primarno vendar posveča analizi besedila, katerega original je izgubljen – zlasti antičnih, bibličnih in srednjeveških besedil –, ki pa nam je posredovano v množici rokopisnih verzij; tekstna kritika išče najbolj pristno verzijo. V drugem pomenu besede pa je tekstna kritika tudi raziskovanje verzij, ki jih je napisal en sam avtor – največkrat novoveški literarni umetnik – in je v teh verzijah izpopolnjeval svoje delo. Tudi to je tekstna kritika, a v drugem, širšem pomenu. Ekdotika obsega tako teoretični kakor tudi praktični del priprave znanstvenokritičnih izdaj. Torej je

bližja pojmu tekstne kritike v drugem, širokem pomenu, vendar vsebuje tudi praktično, edicijsko-tehnično prvino. Ker je torej kot pojem metodološko vsaj tako jasna in priročna kakor tekstna kritika (če ne bolj), naj nam bo dovoljeno, da ob tem uveljavljenem pojmu uporabljamo tudi pojem ekdotika. Ekdotiko gre torej razumeti kot načelno in praktično ukvarjanje z besedilom, usmerjeno k izdelavi določene kritične izdaje.

Znanstvenokritične izdaje se po svojem predmetu in metodah zelo razlikujejo. Toda skupna naj bi jim bila, kolikor so znanstvene, nekatera temeljna načela. Te principe je doslej najbolj koncizno formulirala ameriška akademska zveza Modern Language Association (MLA). *Guidelines for Editors of Scholarly Editions* je dokument, ki lapidarno povzema temeljno doktrino in prakso angloameriške in evropske izdajateljske vede tako, da jo je moč uporabiti za raznolika besedila raznih jezikov in kultur, kakor tudi za raznolike uredniške usmeritve. Temeljni stavek dokumenta se glasi: »Temeljna naloga znanstvene izdaje je predstaviti zanesljivo besedilo: znanstvene izdaje jasno povedo, kaj obljublajo, in svoje obljube držijo.«

To prvo načelo, ki je nekakšen moto celotne discipline, dobi oprijemljive oblike v nadaljnjih petih načelih, ki ga podrobneje določajo glede na glavne aspekte besedilnega gradiva in njegove priprave. Teh pet načel Smernice MLA definirajo v bolj konkretni, a vendar dovolj univerzalni obliki, da jih je moč realizirati v kakšni koli kritični izdaji (MLA Guidelines: 1.1):

- natančnost (accuracy)
- adekvatnost (adequacy)
- usklajenost (appropriateness)
- eksplicitnost (explicitness)
- konsistentnost (consistency)

Prvo načelo, natančnost, se nanaša na samo besedilo izdaje, ki mora verno predstavljati svoj vir. Adekvatnost in usklajenost merita na dve različni stopnji v procesu urejanja. Adekvatnost se nanaša na uredniška načela v razmerju do predstavljenega besedila, njegove specifične narave in posebnosti; usklajenost meri na praktične postopke pri izvedbi teh načel na samem gradivu. Eksplicitnost in konsistentnost pa se od znanstvenih edicij zahtevata glede na metode, uporabljene pri konstituiranju teksta: načela morajo biti eksplicitno podana in dosledno uresničena (MLA Guidelines: 1.1)

Izmed naštetih petih temeljnih načel zadevajo skoraj vsa, razen adekvatnosti, praktične vidike in korake pri pripravi znanstvene edicije. Princip adekvatnosti pa zadeva primernost uredniških načel izbranemu besedilnemu gradivu – in prav to razmerje je tisto, ki je, drugače kot ostala omenjena – odprto teoretskemu premisleku. Ta točka predstavlja torišče odločanja glede zasnove znanstvene izdaje, ki jo vsako besedilo posebej narekuje s svojimi historičnimi, literarnozvrstnimi, jezikovnimi, pa tudi čisto materialnimi posebnostmi, kakor so

stanje rokopisa, tipi oz. obseg besedilnega izročila idr. Temelj, ki zagotavlja, da bo koncept znanstvene izdaje adekvaten, je sama narava besedila in njegove tradicije. Znanstvena izdaja si mora to individualnost prisvojiti in se z njo uglasiti. V nadaljevanju naj bi pokazali, kako so *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* ob uporabi tradicionalnih ekdotičnih načel in modernih računalniških postopkov v svojo strukturo privzele posebnosti objavljenih besedil, da bi jih tako izpostavile raznolikim raziskovalnim pristopom.

2 Ekdotika elektronskih znanstvenih izdaj slovenskega slovstva

Edicije, ki so nastale v sklopu *Elektronskih znanstvenokritičnih izdaj slovenskega slovstva*, ne stojijo v zraku, ampak nadaljujejo že bogato izoblikovano tekstnokritično tradicijo. Tu gre po eni strani misliti zlasti na Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Pomen te zbirke, ki je z visokimi ekdotičnimi standardi uveljavila kritično preverjanje verzij in dopolnilnega gradiva, je zelo velik. Še zlasti če pomislimo, da so redakcijo besedil iz te zbirke sprejemali številni uredniki komercialnih izdaj, tako da je njen dejanski vpliv segel zares široko. Po drugi strani so se naše izdaje lahko zgledovale po tiskani znanstvenokritični izdaji *Brižinski spomeniki* (BS 1993), ki metodološko jasno ločuje diplomatično, kritično, fonetično in še druge predstavitve besedila. Ti in oni dosežki so bili podlaga za delo, ki ga tu v kratkem opišemo.

Doslej je bilo v sklopu *Elektronskih znanstvenokritičnih izdaj slovenskega slovstva* pripravljenih pet izdaj; ena od teh, Gradnikove *Pesmi o Maji*, žal ni mogla postati javno dostopna zaradi zapleta z avtorskimi pravicami. Ostale so javno dostopne (<http://nl.ijs.si/e-zrc/>). Kot prva med njimi je bila pripravljena izdaja Slomškovih *Treh pridig o jeziku*. Pri teh je bilo treba upoštevati, da sta bili dve ohranjeni v avfografu in neobjavljeni, za tretjo, najbolj znano Slomškovo pridigo Dolžnost svoj jezik spoštovati, pa rokopis ni ohranjen, pač pa je dosegljiva v dveh sočasnih objavah iz časa avtorjevega življenja. Ker so vsi trije teksti pomemben kulturnozgodovinski vir za drugo in tretje desetletje 19. stoletja in so tudi jezikovni dokument tedanje zborne rabe slovenščine na Štajerskem in Koroškem, so te okoliščine narekovale naslednja načelna izhodišča. Obe rokopisni pridigi sta ohranjeni samo v enem izvodu, torej odpade vprašanje kolacioniranja. Izvirno historično fakturo Slomškovega zgodnjega jezika kaže ohraniti, a vendar ga mora izdaja posredovati tudi v t. i. standardni redakciji besedila (takšni, ki bo primerna tudi za nadaljnjo recepcijo v komercialnih izdajah). Oba cilja je nemogoče brez škode realizirati v enem samem prepisu, zato smo se odločili za razlikovanje med izvornim Slomškovim zapisom in kritično priredbo; prvo je bila naloga diplomatičnega prepisa, drugo naloga kritičnega prepisa. Ta je bil pripravljen po sedmih ekspliciranih načelih, pridobljenih z analizo samega jezikovnega gradiva (Slomšek 2004). Kritični prepis torej ponuja redigirano Slomškovo besedilo, posodobljeno na raven slovenskega jezika po uvedbi gajice in t. i. novih oblik, se pravi na raven zgodnje 2. polovice 19.

stoletja. Ker je neposreden vpogled v razmerje med prepisom in rokopisom za takšno izdajo iz več razlogov zaželen, je bilo primerno vključiti vanjo tudi digitalne posnetke originala v vlogi faksimila. Ker tretja pridiga ni ohranjena v rokopisu, smo kot »izvirnik« upoštevali prvo objavo in jo kot faksimile, ki naj nadomešča tudi funkcijo diplomatičnega prepisa, vključili v izdajo. Princip adekvatnosti, ki ga zahtevajo Smernice MLA, je ta izdaja skušala udejanjiti z več perspektivami na besedilo: kot faksimile, dva prepisa in, nenazadnje, kot vzporedni prikaz diplomatičnega in kritičnega prepisa. Vzporedni prikaz je namenjen proučevanju Slomškovega jezika, pa tudi evidenci nad uredniško redakcijo kritičnega prepisa, zato je bilo potrebno primerjati oba prepisa kar na ravni vrstice (in ne na ravni večjih enot). Načelo usklajenosti med uredniško zasnovo in praktičnimi uredniškimi postopki je bilo udejanjeno z doslednim upoštevanjem načel tako diplomatičnega kakor kritičnega prepisovanja. K temu velja pripomniti, da je bilo Slomškovo besedilo zaradi mnogih navedb in referenc na *Sveto pismo* opremljeno z interaktivnimi kazalkami na strani Svetopisemske družbe Slovenije (<http://www.Biblija.net>), kjer je Slomškovo slovenjenje vulgate mogoče primerjati z različnimi novejšimi prevodi ustreznega odlomka.

Vse drugačne narave je bilo gradivo iz Zoisove korespondence, katere novi svežnji so objavljeni v elektronski izdaji (Zois 2004) kot nadaljevanje dveh knjig, ki sta izšli že pred desetletji v zbirki korespondenc pomembnih Slovencev. Drugače kakor pri Slomškovih pridigah, ki so literarna oz. polliterarna besedila, je korespondenca v tej izdaji izrazito dokumentarne narave; izdaja naj omogoči čim bolj izčrpno razumevanje v pismih podanih dejstev, oseb, dogodkov. Njen urednik Luka Vidmar je predstavil dragoceno epistolarno gradivo v treh relevantnih oblikah: kot faksimile avtografa oz. rokopisa v nemščini, kot prepis s transliteracijo iz gotice (Kurrent) v latinico in kot prevod v slovenščino. Prepis in prevod je mogoče primerjati tako med seboj v vzporednem prikazu kakor tudi z originalom. Prevod ima tudi nekatere lastnosti kritičnega prepisa, saj je v njem grafično nakazano, kaj so naslovi različnih del, tujejezični navedki itn. (prim. Vidmar 2005), še posebna pozornost pa je posvečena pojasnilom stvarne in zgodovinske narave v opombah k prevodu, medtem ko so ekdotična vprašanja posameznih mest obravnavana v opombah k prepisu.

Gradnikove *Pesmi o Maji* in Podbevškove *Zbrane pesmi* so kot poezija zahtevale drugačen edicijski pristop. Elektronska izdaja Gradnika je bila izgotovljena do te stopnje, da je urednik Miran Hladnik vsako pesem predstavil v vseh dosegljivih verzijah, od prepisa rokopisov in tipkopisov do prve objave in predelav – in to v polni besedilni obliki, tako da je mogoče preklapljati med posameznimi verzijami, razlike pa so grafično poudarjene. Zaradi težav z avtorskimi pravicami se je priprava izdaje ustavila, tako da vseh urednikovih zamisli ni bilo mogoče izpeljati, zlasti ne vzporednega prikaza verzij, pa tudi ne vključitve faksimilov (vsaj rokopisov). Izdaja Zbranih pesmi Antona Podbevška je zastavljeni uredniški cilj dosegla brez pravnih zapletov; urednik Marijan Dovič je poskrbel tako za objavo faksimilov rokopisov in prvotiska kakor prepisov,

vključno z verzijami. Še zlasti so zanimivi vzporedni prikazi, med njimi po pomenu izstopa prikaz obeh verzij Človeka z bombami zaradi naknadnih avtorjevih popravkov. Podbevškove zbrane pesmi so prvi slovenski pesniški opus, celovito zbran in objavljen v elektronski kritični izdaji. Obe izdaji povezuje, da objavljata leposlovje, moderno poezijo. Zato jima je skupno, da kritično preverjata nastanek in spreminjanje besedila v njegovih genetičnih verzijah ter dokumentirata razlike. To pa je skorajda edina skupna poteza obeh izdaj. Gradnikova zbirka je avtorsko zasnovana in razvita celota, medtem ko je Podbevškov opus konglomerat časovno določljivih in nedoločljivih tekstov, ki ga je moral urednik organizirati po dopolnilnih kriterijih: objavljene, neobjavljene pesmi, rokopisi itn. Druga razlika v samih pesniških besedilih, ki vpliva na zasnovo obeh izdaj, je, da je Gradnikova poezija pisana v pravilnih kitičnih oblikah, katerih zunanji tipografski videz ni pomemben ali vsaj ni del njihove pesniške sporočilnosti. Pri Podbevšku, ki se je zelo poigraval z obliko pesmi in je šokantnost svoje literature zavestno hotel podpreti tudi z njihovo oblikovno provokativnostjo, pa je forma pesmi relevanten del njihove »vsebine«, zato je bilo potrebno temu posvetiti pri kodiranju in prikazu besedil precej pozornosti. Ne nazadnje je relevantna za obe izdaji razlika v tem, da je Gradnik svoje pesmi v raznih verzijah le izpopolnjeval, se pravi spreminjal večidel le v podrobnostih. Podbevšek pa je v svoj izvod *Človeka z bombami* pozneje posegel tako korenito, da bi njegovi posegi – še zlasti če bi bili vsi dovolj jasno zapisani in dosledno označeni, na kaj se nanašajo – temeljito spremenili podobo te zbirke. Zato bi dokončana izdaja Gradnika načeloma lahko celo shajala brez faksimilov (červano so ti vedno zaželeni kot temeljna referenca), medtem ko je Podbevškovih korekcij v *Človeku z bombami* veliko in do kraja vseh niti ni bilo mogoče vključiti v prepis, zato ta izdaja faksimila ne bi mogla pogrešati.

Po tem orisu je razvidno, da je načelo adekvatnosti edicijske zasnove v vsakem od teh štirih primerov udejanjeno na svojstven način, ki ga narekuje sama narava objavljenega besedila. Pri Slomšku ima ločevanje med diplomatično in kritično redigirano predstavitev besedila smisel v ohranitvi njegove izvirne historične jezikovne podobe na eni strani in v formiranju standardne tekstne verzije, primerne za širšo recepcijo. Pri Zoisovi korespondenci je smisel samostojnega prikaza prepisa v nemščini in prevoda v slovenščini z opombami ter njunega medsebojnega primerjanja v tem, da izdaja omogoči čim bolj dokumentaren stik z originalom in hkrati kar najbolj natančno razumevanje fakične vsebine pisem. Pri obeh izdajah pesniških besedil – Gradnika in Podbevška – pa je smisel ločenega prikaza verzij v genetični ponazoritvi pesnikovega izpopolnjevanja pesmi, čeprav se to pri obeh zelo razlikuje, kar močno vpliva na način, kako naj praktični postopki ustrezajo edicijski zasnovi.

Poseben primer je elektronska izdaja Brižinskih spomenikov. Ta temelji na tiskani znanstvenokritični izdaji SAZU; začela se je le kot prenos obstoječe izdaje v nov medij, s to razliko, da bi elektronska izdaja obsegala tudi celotna besedila vseh poglavitnih prepisov, na katere prepisovalci referirajo v opombah k svojim

prepisom. Toda prenos v nov medij – če gre za resno ekdotično opravilo – ne more biti mehanski postopek, ampak odpre nekatera osnovna vprašanja glede zapisa prepisov, njihovega razmerja z rokopisom in njihove predstavitve na zaslonu. Zato se je ekdotična problematika, čeprav je bila v tiskani izdaji že rešena na zavidljivi višini, s prenosom v nov medij ponovno odprla z nekaterimi nepričakovanimi problemi. Poleg vključitve številnih starejših prepisov, dveh prevodov (italijanščina, poljščina), posnetka govorne rekonstrukcije in drugega dodatnega gradiva je šlo predvsem za tale ekdotična vprašanja.

1. Diplomatični prepis se grafično ni mogel več opirati na znake, ki jih je bilo pred desetletjem mogoče za tiskano knjigo razmeroma poljubno oblikovati. Elektronska izdaja naj bi, nasprotno, uporabljala standardizirane znake, ki jih lahko vidijo praktično vsi uporabniki. Kljub temu je bilo potrebno uporabiti v diplomatičnem in drugih prepisih BS vrsto nestandardnih znakov, kar je bil poseben tehnični problem (prim. BS 2006). Z ekdotičnega gledišča pa je bilo še vedno potrebno v prepisu napraviti nekatere drobne posege: kombinacijo retorične (sredinske) pike in nadvrstičnega znamenja smo razvezali v dvoje znakov; izboljšana evidenca nad originalnim rokopisom je na nekaj mestih narekovala opustitev retoričnega ločila.

2. Ekdotični postopki v kritičnem prepisu, zlasti razvezave okrajšav in razne vrste rekonstrukcij, so zahtevali posebno obravnavo. V tiskani izdaji so bili ti posegi predstavljeni z različnimi oklepaji. Smernice TEI pa za zapis XML ponujajo podrobno določene oznake za kodiranje tovrstnih uredniških posegov; okrajšave so zato v temeljnih datotekah naše izdaje označene z elementom <abbr>, njihove razvezave pa z <expan>; mesta z evidentnimi pomotami so označena z elementom <sic>, pravilno rekonstruirana oblika pa s <corr> itn. Naši prosti izbiri je prepuščeno, kako tako označene dele besedila nato prikažemo na zaslonu. Lahko bi omenjene elemente prikazali tudi po stari ekdotični konvenciji z oklepaji. Več razlogov je bilo proti temu. Ne obstaja enoten dogovor za rabo oklepajev. Najbolj enoten in tudi v praksi upoštevan dogovor glede uredniških označb je bil sprejet v epigrafiki in papirologiji; toda ta žal uporablja oklepaje precej drugače kakor konvencija, ki je v rabi (a ne edina) v Južni in Srednji Evropi med medievalisti in s katero so predstavljeni uredniški posegi v kritični prepis tiskane izdaje BS (Stipišić 1985: 175–180). Drugič, po splošni praksi se tako označujejo uredniške rekonstrukcije itn., ne pa denimo razvezave okrajšav. Mi pa smo v elektronski izdaji želeli opozoriti tudi na razne vrste razvezanih okrajšav v BS, kakor brevigrافي, suspenzije, kontrakcije, in bi bilo v nasprotju s tradicijo, če bi v ta namen uporabljali oklepaje. Po daljšem premisleku smo se odločili za opustitev oklepajev in za vpeljavo barvnega zaznamovanja teh posegov. Prevladalo je torej stališče, ki se je že uveljavilo v nekaterih uglednih kritičnih e-izdajah (denimo v britanskih izdajah Petra Robinsona, prim. SDE): nova zasnova kritičnih izdaj v elektronskem mediju lahko za sofisticirano predstavitev v njej dokumentiranih ekdotičnih postopkov uporabi tudi novo ekdotično konvencijo. Ta je v elektronski izdaji BS takšna, da so vsa mesta v

izdaji, kjer se skriva kakršen koli poseg v besedilo, obarvana (rdeče-rjavo); ta barva nima drugega izrecnega pomena, kakor to, da pritegne pozornost in opozori na skrito informacijo. Ko se bralec dotakne tega mesta z vmesnikom (miško), se mu v okvirčku izpiše informacija o izvornem zapisu in o tipu uredniškega posega. Izpiše se tudi informacija, ali gre za zanesljivo ali le za verjetno rekonstrukcijo, saj je ta podatek vpisan kot vrednost atributa v element <corr cert='hi'>. Tako je bralec odprt vpogled v vse plasti uredniških posegov, katerih namen je besedilo čimbolj »odpreti« občemu razumevanju.

3. Z ekdotičnega gledišča nov in zanimiv prispevek e-izdaje BS v primerjavi s tiskano je, da smo v diplomatični prepis vnesli informacijo o tem, kje na originalnih rokopisnih folijih je pisar to ali ono popravil. Ker je raziskavo o tem na samem kodeksu z Brižinskimi spomeniki *de visu* opravil Roland W. Marti, bi se zdelo nedopustno zanemariti njegove rezultate, saj jih je bilo mogoče s pridom vključiti v našo izdajo. Korekcije, ki jih je identificiral Marti na rokopisnih folijih (Marti 1996), so dveh vrst: navadni popravki (ko je pisar črko napak začel ali napisal, opazil napako in prek nje napisal pravilno črko) in razure (ko je napačno črko najprej odstranil z radiranjem in nato na istem mestu, če ni bilo preveč poškodovano, napisal pravilno črko). Vsi takšni pisarjevi posegi so v naši e-izdaji označeni in predstavljeni podobno, kakor že opisano: ob dotiku obarvane črke ali besede se izpiše informacija o prvotnem pisarjevem zapisu in o tipu njegovega popravka.

Brižinski spomeniki imajo izjemen kulturnozgodovinski pomen. In ker BS kot srednjeveško besedilo dopuščajo zelo raznolike pristope k branju, je razumljivo, da so predstavljeni v najbolj kompleksni izdaji, kar jih je doslej izšlo na Slovenskem. Princip adekvatnosti je v tej izdaji izpolnjen prav z omogočanjem vsaj petih različnih pogledov na besedilo BS prek faksimila, raznih prepisov in prevodov. Načelo, da morajo biti praktični uredniški postopki skladni z uredniško koncepcijo celote – torej načelo usklajenosti – pa je udejanjeno s tem, kar smo zgoraj povedali o ekdotičnem problemu, kako prikazati pisarjeve popravke v samem rokopisu in urednikove rekonstrukcije v prepisu in bralec ponuditi še informacije o tipologiji vseh teh korekcij, emendacij in rekonstrukcij. K načelu adekvatnosti sodi ne nazadnje uvedba digitaliziranega zvočnega posnetka govorne rekonstrukcije BS prof. Tineta Logarja. S tem je bil končno do kraja osmišljen Logarjev fonetični prepis BS, saj je bil tako realiziran v nazorni slušni podobi in nelogično bi bilo, če bi ga e-izdaja zanemarila. Sam način, kako je bil njegov govor segmentiran na fraze in stavke ter integriran v razne prepise v izdaji, pa spada pod načelo usklajenosti občega koncepta izdaje in praktičnih postopkov. Uvedba tega posnetka govorne rekonstrukcije BS v izdajo pa je že izstopajoč primer, da ima klasično načelo adekvatnosti, ki je bistveno tako za tiskane kakor za elektronske kritične izdaje, v elektronskih izdajah lahko povsem nov pomen in razsežnosti. To se stopnjuje še bolj, če pomislimo, da v e-izdaji BS pod načelo adekvatnosti spada tudi paralelni prikaz; kajti če vključimo v izdajo celotna besedila cele vrste prepisov in prevodov – vseh skupaj je kar 17 – moramo imeti

tudi možnost, da jih po raznih smiselnih skupinah lahko primerjamo, pa tudi vsakega z vsakim. Ta povečana evidenca nad gradivom – tako v kvantitativnem kakor kvalitativnem pogledu – je še eno od področij, kjer elektronska izdaja preseže možnosti tiskane. Vendar s tem ne mislimo, da to velja za vse vrste znanstvenih izdaj nasploh; toda pri besedilih, ki jih mora kritična izdaja predstaviti v raznih prepisih, bo elektronska izdaja nemara bolj dosegala ta nelahek cilj.

Končno moramo omeniti, da se je pri tako bogatem gradivu, kakor ga vsebuje e-izdaja BS, postavilo vprašanje, ali morebitni bralec iz šolske ali obče publike ne bo docela zmeden spričo gostote gradiva v izdaji. To dilemo smo rešili z uvedbo strani za šolsko in poljudno rabo, ki vsebuje le osnovne informacije o BS in ponuja primerno zamejeno perspektivo na vsebino e-izdaje. Tako smo z eno in isto izdajo zagotovili dva tipa namembnosti oz. uporabnosti, znanstveno in poljudno. Tudi to je ena od pomembnih stvari, kjer elektronski medij izkaže svojo gibljivost in uporabno modularnost, ki je zunaj možnih primerjav s svetom papirja in ofsetnega tiska. Možnost poljudne rabe e-izdaje BS je tu omenjena zaradi naslednjega poudarka: pri izdajah besedil prvovrstne kulturne in literarne vrednosti tovrstne dvojne namembnosti – poljudne poleg znanstvene – ne gre šteti le kot neljubi dodatek, marveč jo je po našem mnenju treba sprejeti v samo izhodiščno koncepcijo izdaje. Kajti posredovanje dragocene vsebine najširši možni recepciji nemara vendarle spada k principu adekvatnosti. Če je besedilo za narodno kulturo dragoceno, naj ima prost dostop do njega vsakdo. Zasnova e-izdaje naj bo s tem ciljem skladna, ker je doseganje tega cilja relevanten element njene adekvatnosti. Pri tiskani knjigi to ni bilo mogoče, pri e-izdaji prvovrstnih dokumentov narodne kulture pa je to razmeroma zlahka uresničljivo: treba je zgolj ponuditi primerno zamejeno perspektivo na vsebino izdaje.

Kar je bilo pravkar rečeno, nas opozarja na pomembnost, ki jo imajo kritične izdaje ne samo v krogu raziskovanja in objavljanja znotraj literarne vede, ampak tudi zunaj tega kroga: v prostoru obče kulturne recepcije. Iz kritične izdaje je vselej lahko narediti poljudno izdajo – in pogosto je to tudi naravna pot nastanka poljudnih izdaj. Obratna pot ne obstaja: kritična izdaja mora začeti pri viru besedila, poljudna izdaja pa ta vir predstavlja na nedoločen, nepreverljiv način, zato za znanstveno delo ni uporabna. Začeti je treba pri virih, pri substanci, ne pri derivatih. Zdi se, da prav elektronski medij bolj na široko odpira vrata k raziskovanju virov; da omogoča poživitev in ponovno uveljavitev ukvarjanja s temeljnimi viri kot osnovo raziskovanja v matični vedi.

Kar zadeva sredstva k cilju elektronskih znanstvenih izdaj, je rešitev že dolgo časa pri roki in v razvitih državah na široko v rabi: mednarodni konzorcij Text Encoding Initiative (TEI, <http://www.tei-c.org>) je že pred prelomom tisočletja izdelal Smernice za elektronsko označevanje besedil (glej Burnard 2002), kjer so predvidene oznake, s katerimi v zapisu XML označujemo vsakovrstne besedilne (in jezikoslovne) strukture od stopic do variantnega

aparata, od rim do poglavij itn. in kjer so predvideni mehanizmi za sklicevanje in povezovanje raznih vzporednih struktur (verzij, prepisov, prevodov ...). Smernice TEI so odtlej izpopolnjevali v širokem mednarodnem sodelovanju in diskusiji številnih raziskovalcev literature in jezikov.

Zato v Smernicah TEI zlahka najdemo oznake, potrebne za opredelitev struktur, ki se nam v danem besedilu zdijo relevantne za uredniško zasnovo in bodo še kako pomembne pozneje v procesu urejanja, ko bo potrebno zagotoviti usklajene uredniške postopke. Priporočila konzorcija TEI so torej mogočen in precizen inštrumentarij oznak, ki nam omogočajo pregledno in metodološko izčrpano uporabo tekstnokritičnih ter ekdotičnih postopkov najboljše evropske filološke tradicije.

3. Sklepi in vodila ekdotične prakse

Literarni zgodovinar, ki se spušča v manj raziskane predele slovenskega slovstva in v njih odkrije gradivo, ki se mu zdi zanimivo za znanstvenokritično izdajo, se bo pri snovanju svoje izdaje bolj orientiral, če bo upošteval temeljno posebnost slovenskega slovstvenega izročila. Nekateri drugi, celo bližnji in sosednji narodi, imajo obsežne srednjeveške in novoveške slovstvene tradicije, kjer so besedila posredovana v bogatem razsežju prepisov in variant. Vsega tega Slovenci nimamo. Vse, kar nam je iz srednjega in novega veka do romantike ohranjeno, nam je posredovano na nosilcih, ki jih tekstna kritika oz. ekdotika imenuje *codex unicus* – tj. v enem samem rokopisnem izvodu, v enem samem primerku. Pogosto pa rokopisa ni več in je ohranjen le prvi natis. Ob našem gradivu v slovenskem jeziku skorajda ni misliti na tekstnokritično filološko analizo v striktnem pomenu tega pojma, kjer bi šlo za presojanje verzij istega besedila v iskanju njih genealoškega izvora. Komajda kaj takega, če sploh. Slovenci smo lahko veseli, če se nam je v nemilih okoliščinah, v kakšnih je naše slovstvo moralo preživeti, ohranilo nekaj unikatnih, dragocenih ostankov. Slovenskega literarnega zgodovinarja čakajo le tekstnokritične analize v drugem pomenu besede: presojanje verzij, v katerih je novoveški avtor sam popravljaval in dopolnjeval svoja lastna dela.

Kaj storiti? Ali naj dejavnost znanstvenokritičnih izdaj opustimo? Menim, da ravno nasprotno. Če nam je slovenska slovstvena tradicija v ekdotičnem pomenu besede posredovana večidel v enem samem izvodu, potem to pomeni predvsem, da moramo vsaj ta »edini primerek«, ki ga nameravamo izdati, predstaviti v kritični izdaji s čim več strani, čim bolj izčrpno, tako da bo izdaja odprla besedilo raznolikim raziskavam in refleksiji. To pa pomeni predvsem, da bo najbolje, če izdaja posreduje besedilo v njegovi izvorni, historični, dialektalni in avtorski individualnosti, po drugi strani pa tudi kot sintetično redigirano, kritično prilagojeno in posredovano besedilo. S pojmom, ki ju Plachta uporablja za osnovno delitev kritičnih izdaj nasploh, bi rekli, da je zaželeno, če urednik predstavi besedilo tako analitično kakor sintetično. Ali še bolj jedrnato: verjetno

je za starejše slovensko slovstvo (to pa je praktično vse do Prešernove dobe, v jezikovnem pogledu pa vsaj do Stritarjeve) najbolje, da urednik predstavi besedilo tako v diplomatičnem kakor v kritičnem prepisu. Ob to lahko v elektronski izdaji vključi faksimile in raznolika analitično-prezentacijska pomagala, ki besedilo dodatno odprejo tako znanstveni raziskavi kot tudi miselni spekulaciji in osebnemu doživetju. In zdi se, da marsikatero zaprašeno rokopisno gradivo slovenskega slovstva čaka, da literarni zgodovinar naredi prav to. Ali, kakor je Župančič v duhu slovenskega jezika prevedel zadnji stavek Kandida: Čaka nas vrt!

Bibliografija

BS 1937: *Brižinski spomeniki*. Ur. Fran Ramovš in Milko Kos. V Ljubljani: Akademska založba.

BS 1993: *Brižinski spomeniki: Znanstvenokritična izdaja*. Ur. France Bernik et al. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU.

BS 2006: *Brižinski spomeniki: Elektronska znanstvenokritična izdaja*. Ur. Matija Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU.

Lou Burnard, C. M. Sperberg-McQueen, 2002: *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. Text Encoding Initiative Consortium, TEI P4, XML-compatible edition (<http://www.tei-c.org/P4X/>).

Lou Burnard, Katherine O'Brien O'Keefe, John Unsworth, 2005: Principles. V: *Electronic Textual Editing*. Text Encoding Initiative Consortium (<http://www.tei-c.org/Activities/ETE/Preview/index.xml>).

Jože Faganel, 2005: Tekstnokritična vprašanja in elektronske izdaje. V: *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Ljubljana: Založba ZRC. 167–173.

Roland W. Marti, 1996: Korrekturen in den Freisinger Denkmälern. Korekture v Brižinskih spomenikih. *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ur. Janko Kos et al. Ljubljana: SAZU.

MLA Guidelines, 1996: Guidelines for Editors of Scholarly Editions. [Last revised 7 April 2006] Modern Language Association of America (http://www.mla.org/cse_guidelines).

SDE: Scholarly Digital Editions (<http://www.sd-editions.com/>).

Anton Martin Slomšek, 2004: *Tri pridige o jeziku: Elektronska znanstvenokritična izdaja v zapisu XML – TEI*. Ur. Jože Faganel in Matija Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU.

Žiga Zois, 2004: *Korespondenca Žige Zoisa: Elektronska znanstvenokritična izdaja v zapisu XML – TEI*. Ur. Luka Vidmar. Ljubljana: ZRC SAZU.

Luka Vidmar, 2005: Elektronska izdaja dela korespondence Žige Zoisa. V: *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Ljubljana: Založba ZRC. 83–90.